1-jadval

“Uliss” romani asosida okkazionalizmlar tahlili

№	Misol	Tuzilish turi	Morfologik xususiyat	Stilistik funksiya
1	scrotumtightening [7;3 p.]	qo‘shma okkazionalizm	ikki leksema birikishi	fiziologik+emotsional ta’sir
2	snotgreen [7;45 p.]	rang + sifat sintezi	semantik deformatsiya	obrazlilik
3	contransmagnificandjewbangtantiality 7;47 p.]	birikib yozilish	semantik birlik buzilgan	ilmiy tilni “masxara qilish”
4	love loves to love love [7; 433 p.]	takroriy konstruksiya	morfologik reduplikatsiya	ritm va absurdlik

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, okkazionalizmlar ulissning asosiy stilistik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ular morfologik darajada yangilik kiritadi hamda tilni “jonli tafakkur modeli”ga aylantiradi.

Xulosa. “Uliss” romanida okkazionalizmlar morfologik darajadagi stilistik innovatsiyaning markaziy elementi hisoblanadi. Ular orqali Joys tilning normativ chegaralarini kengaytiradi, yangi semantik va emotsional imkoniyatlarni yuzaga keltiradi hamda inson tafakkurining murakkab jarayonlarini badiiy shaklda ifodalaydi. Okkazionalizmlar nafaqat til birliklari sifatida, balki kognitiv mexanizmlar sifatida ham xizmat qiladi. Ular o‘quvchini faol interpretatsiyaga undaydi va matnni ko‘p qatlamli, dinamik tizimga aylantiradi. muayyan kontekstlarda, ular qahramonlarni tasvirlashda yoki mavzuni oldinga surishda foydalidir [11;1177-b.]. Shu sababli okkazionalizmlar Joys lingvopoetikasining ajralmas qismi bo‘lib, uning individual uslubini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Шкловский В. Искусство как приём. Russian Formalist Criticism. eds. L.T.Lemon, M.J.Reis. Lincoln, University of Nebraska Press, 1965, p. 522.

(2). Bauer L. A Glossary of Morphology. Washington D.C., Georgetown University Press, 2004, p. 78.

(3). Abrams M.H., Harpham G G. A Glossary of Literary Terms. Boston, Wadsworth Cengage Learning, 2012, p. 167.

(4). Poix C. Neology in Children’s Literature. A Typology of Occasionalisms. Lexis: Journal in English Lexicology. 2018, № 12, p. 15.

(5). Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 132.

(6). Poix C. Neology in Children’s Literature. A Typology of Occasionalisms. Lexis. 2018, № 12, p. 7–8.

(7). Joyce J. Ulysses. London, Penguin Classics, 2000, p. 45.

(8). Ellmann R. Selected Letters of James Joyce. London, Faber & Faber, 1975, p. 358.

(9). Galperin I.R. English Stylistics. Moscow, Higher School Publishing House, 1977, p. 102.

(10). Bakhtin M.M. Speech Genre and Other Late Essays / eds. C.Emerson M.Holquist; trans. W.McGee. Austin, University of Texas Press, 1986, p. 89.

(11). Wu X. The Poetics of Foregrounding: The Lexical Deviation in Ulysses. 1177 p.

Yusupova Umitxan Nazarbaevna (NDPI tayanch doktorantı)

QORAQALPOQ ANTROPONIMIKASI RIVOJLANISHINING TARIXIY-NAZARIY ASOSLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada onomastikaning muhim tarmog‘i bo‘lgan antroponimika fanining nazariy asoslari, shakllanish tarixi va badiiy matndagi o‘rni yoritilgan. Tadqiqotda qoraqalpoq antroponimikasining shakllanishida rus onomastika maktabi va rus tadqiqotchilarining ilmiy miqyosdagi o‘rni hamda xizmatlari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, maqolada atoqli otlarning leksik-semantik tabiati, konnotativ ma’no imkoniyatlari hamda badiiy antroponimlarning asar qahramonlari obrazini va muallif individual uslubini (idiostilini) ochib berishdagi struktur-funktsional vazifalari tizimli tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *antroponimika, onomastika, rus onomastika maktabi, badiiy antroponim, poetonim, leksik-semantik tizim.*

Юсупова Умитхан Назарбаевна (базовый докторант, Нукусский государственный педагогический институт)

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КАРАКАЛПАКСКОЙ АНТРОПОНИМИКИ

Аннотация. *В данной статье освещаются теоретические основы, история формирования и роль в художественном тексте антропонимики, являющейся важной отраслью ономастики. В*

исследовании показаны масштабы научной роли и заслуги русской ономастической школы и русских исследователей в формировании каракалпакской антропонимики. Также в статье системно проанализированы лексико-семантическая природа собственных имён, их коннотативные смысловые возможности, а также структурно-функциональные задачи художественных антропонимов в раскрытии образов персонажей произведения и индивидуального стиля (идиостиля) автора.

Ключевые слова: *антропонимика, ономастика, русская ономастическая школа, художественный антропоним, поэтоним, лексико-семантическая система.*

Yusupova Umitkhan Nazarbaevna (hD Student of NSPI (Nukus State Pedagogical Institute)

HISTORICAL AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF KARAKALPAK ANTHROPONOMY

Annotation. *This article highlights the theoretical foundations, history of formation, and the role in literary texts of anthroponymy, which is an important branch of onomastics. The research demonstrates the scientific role and contributions of the Russian onomastic school and Russian researchers in the formation of Karakalpak anthroponymy. Furthermore, the article provides a systemic analysis of the lexical-semantic nature of proper names, their connotative semantic potential, and the structural-functional functions of literary anthroponyms in revealing character imagery and the author's individual style (idiostyle).*

Keywords: *anthroponymy, onomastics, Russian onomastic school, literary anthroponym, poetonym, lexical-semantic system.*

Kirish. Til biliminiń eń dinamikalıq hám kóp qırlı tarmaqlarınıń biri bolǵan antroponimika ilimi, adam atamalarınıń tildegi tabiyatın, olardıń payda bolıw nızamlıqların, rawajlanıw tariyxın hám jámiyettegi xızmetlerin teoriyalıq jaqtan izertleydi. Onomastikanıń óz aldına bir bólimi sıpatında qáliplesken antroponimika – tek ǵana jeke atlar menen sheklenbesten, bálkim familiyalar, áke atları, qosımsha laqaplar jıyıntıǵınan ibarat bolǵan antroponimiyalıq sistemanı óz ishine aladı. Bul sistemadaǵı hárbir birlik jámiyetlik rawajlanıwdıń, tariyxıy dáwirlerdiń hám milliy mádeniyattıń ózgeshe tillik gúwası sıpatında sáwlelenedi.

Adabiyotlar tahlili. Qaraqalpaq antroponimikası onomastikanıń ilmiy tarmaǵı retinde salıstırmalı túrde jaqın jıllarda qáliplesti. Qaraqalpaq onomostikasınıń qáliplesip, rawajlanıwında rus izertlewshilerinińtásiri óz aldına boldı. Atap aytqanda, tómendegi izertlewlerdi atap ótiwge boladı: Atlardıń poeziyadaǵı xızmetleri óz waqtında M.V.Lomonosovtı da qızıqtırǵan. Sonday-aq, rus antroponimiyası boyınsha úlken faktlik materiallar XIX ásirdiń 90-jıllarında kóp ǵana lingvistler, tariyxshılar hám etnograflar atap aytqanda, A.Valov, A.Sokolov, N.Xaruzin tárepinen jıynap alındı. Olardıń miynetlerinde atlardıń genezisi, familiyaları hám xalıq arasındaǵı qosımsha atlar (laqaplar) máseleleri qarastırıldı.

1903-jılı N.M.Tulikovtıń hár qıylı áyyemgi tariyxıy, yuridikalıq hám ádebiy dereklerden jıynalǵan 5000 nan aslam jeke atlardı óz ishine alǵan sózlikti basıp shıǵarılıwı rus antroponimikasına qosılǵan áhmiyetli úles boldı [6]. Ruslardıń úsh komponentli at qoyıw sistemasınıń tariyxın birinshi ret keń túrde sıpatlap bergen ilimiy miynet – V.K.Chichagovtıń «Rus atları, áke atları hám familiyaları tariyxınan» atlı miyneti boldı [5].

Ádebiy onomastikanı izertlewge baylanıslı M.S.Altman, Z.P.Zhaplova, S.I.Zinin, M.V. Gorbanevskiy, E.B.Magazanik, V.N.Mihaylov, I.V.Muradyan, P.A.Silaeva hám basqalardıń miynetleri bar. Al, 1980 –90-jıllarda antroponimika V.A.Nikonov, A.V.Superanskaya, N.V.Podolskaya, Y.A.Karpenko, T.N. Kondratieva, O.I.Fonyakova, N.K.Frolov hám basqalardıń miynetleri menen bayıdı. Keyingi jıllardaǵı ádebiy onomastikada jańa baǵdarlar rawajlandı: G.F.Kovalevtiń miynetlerinde jazıwshılardıń hám ádebiyatta, hám kúndelikli turmısta xızmet etiwshi onomastikalıq birliklerdi qabıllawı izertlenildi; B.I.Suprun kórkem teksttiń onomastikalıq keńisliginiń yadrosı (orayı) hám periferiyasın úyreniwge dıqqat qarattı [4;37-b.].

Tadqiqot metodologiyasi. Izertlew barısında sistemalılıq, teoriyalıq-deduktiv juwmaqlar shıǵarıw, analiz hám sintez, salıstırmalı analiz metodlarınan paydalanıldı.

Tahlil va natijalar. Teoriyalıq jaqtan antroponimikada uzaq jıllardan beri alımlardıń qızǵın talastartıslarına sebep bolıp atırǵan eń quramalı másele – bul jeke atamalardıń leksikalıq mánige iye bolıw yamasa bolmaw ózgesheligi. Bir qatar tilshiler jeke atlardıń baslı xızmeti tek ataw hám individti basqalardan ajıratıw (nominativlik xızmet) bolǵanlıqtan, olar anıq leksikalıq mánige iye emes degen pikirde al, basqaları bolsa, kerisinshe, heshbir birliktiń mánissiz bolıwı múmkin emesligine tiykarlanadı. Bul baǵdarda atamalardıń konnotativ, yaǵnıy qosımsha mánilik júgi júzege shıǵadı. Bizińshe, hárbir antroponim óziniń mánilik, semantikalıq júginen basqa anıq bir leksikalıq mazmunǵa da iye bolıp tabıladı.

Atama óziniń tilde qollanılıw forması arqalı sol tulǵanıń jınısın, jasın, sociallıq ornın, milletin yamasa belgili bir tariyxıy dáwirge tiyisliligin sáwlelendire alıwı menen tolıq leksikalıq birlik sıpatında bahalana-

dı. Sonday-aq, adam atlarınıń hár túrli leksikalıq toparlarǵa birlesiwi tildiń ulıwma sistemasınıń paradigmatikalıq, denotativlik hám sintagmatikalıq principlerine boysınadı.

Antroponimika teoriyası adam atamaların tek lingvistikalıq sheńberde ǵana emes, bálkim sociologiya, tariyx hám ádebiyattanıw ilimleri menen tiykarǵı baylanısta úyreniw zárúrligin kórsetedi. Adam atların hár tárepleme analizlew hám olardıń semantikalıq maydanların anıqlaw — sol tilde sóylewshi xalıqtıń milliy mentalitetin, jazıwshınıń individual avtorlıq stiliniń (idiostiliniń) mánisin hám ulıwma kórkem teksttiń mazmunlıq tárepin tereń túsiniwge imkaniyat beredi.

Bul tillik nızamlıqlar kórkem ádebiyat keńisligine kóshkende jáne de mánilesip, jańa estikalıq mánilerge iye boladı. Kórkem teksttegi adam atamaları, yaǵnıy poetonimler, jazıwshınıń kórkemlik maqsetine xızmet etiwshi stilistikalıq hám semantikalıq jaqtan tásirli quralǵa aylanadı. Shıgarmadaǵı antroponim tek ǵana personajdıń kim ekenligin sózde sıpatlamay, bálkim onıń ishki dúnyasın, sırtqı kórinisin hám basqa da ózgesheliklerin sáwlelendiredi.

Avtorlar tárepinen tańlap alınǵan atamalar dialoglarda apellyativlik hám deyktikalıq tásirlerdi júzege shıǵarıp, qaharmannıń jámiyettegi sociallıq statusın sáwlelendiriwshi qural bolıp shıǵadı. Hátte, atlardıń aytılǵan payıtındaǵı dawıslıq esitiliwi hám subyektiv boyalıwı da oqıwshıda jaǵımlı yamasa jaǵımsız associaciyalardıń payda bolıwına tásir etedi.

Házirgi waqıtta kórkem teksttegi jeke atlardı olardıń differencial kórsetkishleriniń tómendegi qarama-qarsılıqları boyınsha sistemalı analizlewdiń birneshe principleri hám ulıwma aspektleri anıq ajıratıp kórsetiledi:

- Jeke atlardıń izertlew obyektine qaray: tekstlik-tekstten sırtqı (sociolingvistikalıq, enciklopediyalıq, tariyxıy h.t.b.).
- Konnotaciyalardıń xarakterine qaray: stillik (ishki) – ulıwma tillik (sırtqı).
- Tekstten sırtqı informaciyanıń mazmunına qaray: lingvistikalıq (onomastikalıq, konnotativlik) – ekstralingvistikalıq (sociallıq, enciklopediyalıq, tariyxıy-mádeniy, real h.t.b.).
- Kórkem teksttiń onomastikalıq keńisligin qamtıwına qaray: tolıq – differencialıq.
- Kórkem teksttiń semantikalıq kompoziciya dárejelerine qatnası boyınsha: onomastikalıq-onomapoetikalıq.
- Kórkem teksttegi jeke atlardıń sistemalı baylanıslarınıń tiplerine qaray: paradigmatikalıq-sintagmatikalıq.
- Jeke atlardı semantika-stilistikalıq analizlew aspektlerine qaray: strukturalıq – funkcionalıq [6;12].

Solay etip, kórkem shıǵarmanıń tolıq tekstinde jeke atlar stilistikalıq sistemasınıń áhmiyetli elementi retinde xızmet etip, shıǵarmanıń ulıwma obrazlılıǵında aktiv rol atqaradı.

Kórkem shıǵarmada ádebiy jeke at «ádebiy antroponim» bolıp tabıladı. Bul termin menen biz shıǵarma personajların atawshı barlıq ádebiy atlardı heshqanday bólmesten ulıwmalastıramız.

Kórkem teksttegi antroponim kóp funkciyalı bolıp tabıladı óytkeni, kórkem shıgarmadaǵı antroponim tillik bolmıstı hám óziniń tilde qollanılıwın sáwlelendiredi. Sonday-aq, kórkem teksttegi antroponimlerdiń funkciyaları ulıwma tillik qásiyetler menen xarakterlenedi: individlerdi bildiriw, shaxslardı ataw quralı bolıp xızmet etiw, olardı bólip kórsetiw hám parıqlaw, konkretlestiriw hám ulıwmalastırıwdan ibarat boladı.

Kórkem teksttiń hám jazıwshı dóretiwshiliginiń «onomastikalıq dúnyasın» quraytuǵın jeke atamalar onıń paradigmatikası, sintagmatikasın rawajlandırıw baǵdarında áhmiyetli tekst qurawshı wazıypasın atqaradı.

Shıgarmalardaǵı antroponimiyalıq leksikanıń roli kórkem teksttiń strukturalıq, semantikalıq hám stilistikalıq aspektlerin qáliplestiriwden ibarat bolıp, bular kórkem tekstler antroponimiyasınıń sistema sıpatındaǵı xarakterli qásiyetlerin anıqlawǵa imkaniyat beredi. Ádebiy shıgarmalar antroponimiyasınıń leksikalıq-semantikalıq sistemasınıń tildiń leksikalıq kishi sisteması sıpatındaǵı mánisi–onıń tillik elementleri hám olardıń jıyıntıqları arasındaǵı ierarxiyalıq baylanıslar múnásibetinen ibarat. Ádebiy jeke atamalar ulıwma tillik antroponimiyanıń leksikalıq-semantikalıq sisteması menen óz ara tásirlese otırıp, óziniń individuallyǵın saqlap qaladı, bul bolsa onı tildiń basqa leksikalıq birliklerinen ajıratıp turadı.

Xulosa. Juwmaqlap aytqanda, antroponimika ilimi hám kórkem teksttegi jeke atamalardıń qollanılıw nızamlıqları tildiń ishki imkaniyatların, xalıqtıń mádeniy-tariyxıy esteliginiń hám jazıwshınıń individual avtorlıq stiliniń ajıralmas bólimi bolıp tabıladı. Qaraqalpaq antroponimikasınıń qáliplesiw hám rawajlanıw jolında toplanǵan teoriyalıq tájiriybeler ásirese, rus onomastika mektebiniń ilimiy jetiskenlikleri milliy til bilimin jańa basqıshqa kóteriwge xızmet etti. Kórkem shıǵarmadaǵı ádebiy antroponimler tek ǵana perso-

najlardı ataw quralı emes, bálkim teksttiń semantikalıq kompoziciyasın hám stilistikalıq ózgesheliklerin támiyinleytuǵın kóp funkciyalı sistema sıpatında bahalanadı.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Васильев Л.М. Единицы семантической системы языка. Вопросы семантики. М., 1971 с. 39–183.

(2). Литвин Ф.А. Экспрессивность как свойство лексико-семантической группы. Экспрессивность лексики и фразеологии. Новосибирск, НГУ, 1983, с. 84–93.

(3). Романовский С.Т. Вятские – люди хватские. М., "Молодая гвардия", 1974, 272 с.

(4). Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал. Волгоград, "Перемена", 2000.

(5). Чичагов В.К. Из истории русских имён отчеств и фамилии. Москва, 1959.

(6). Avezova D. Speaking surnames and their role in the Stylistic image of a work of art. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 10 OCTOBER 2023. UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ

(7). Kozieva I.K. History of the development of russian anthroponymy//INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION. 2022, vol. 3, № 3.

Elova Dilrabo Qudratillayevna (Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti; E-mail: dilraboelova@gmail.com)

LINGVISTIK EKSPERTIZANING METODOLOGIK CHEGARALARI VA LINGVO-MANTIQIY YONDASHUV ZARURATI

Annotatsiya. *Maqolada sud-lingvistik ekspertizaning metodologik imkoniyatlari va uning ayrim cheklanishlari tahlil qilinadi. Leksik-semantik tahlil, implikatura, inferensiya, yashirin ayblov hamda argumentativ manipulatsiya bilan bog'liq hodisalar misolida lingvistik ekspertizaning qo'llanish chegaralari ko'rsatib beriladi. Soliq kodeksining ayrim moddalari asosida normativ talqin jarayonida yuzaga keladigan inferensial muammolar yoritiladi. Tadqiqot natijasida lingvistik, pragmatik va mantiqiy tahlilni birlashtiruvchi lingvomantiqiy yondashuvning metodologik imkoniyatlari muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *lingvistik ekspertiza, lingvomantiqiy ekspertiza, implikatura, inferensiya, argumentativ tahlil, normativ talqin, yuridik diskurs.*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ И НЕОБХОДИМОСТЬ ЛИНГВО-ЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. *В статье анализируются методологические возможности судебно-лингвистической экспертизы и отдельные ограничения её применения. На примере лексико-семантического анализа, импликатуры, инференции, скрытого обвинения и аргументативной манипуляции показаны границы применения лингвистической экспертизы. На материале отдельных статей Налогового кодекса рассматриваются инференциальные проблемы, возникающие в процессе толкования нормативных текстов. По результатам исследования обсуждаются методологические возможности лингво-логического подхода, объединяющего лингвистический, прагматический и логический анализ.*

Ключевые слова: *лингвистическая экспертиза, лингво-логическая экспертиза, импликатура, инференция, аргументативный анализ, толкование правовых норм, юридический дискурс.*

METHODOLOGICAL LIMITATIONS OF LINGUISTIC EXPERTISE AND THE NECESSITY OF A LINGUO-LOGICAL APPROACH

Annotation. *The article examines the methodological capabilities of forensic linguistic expertise and some of its limitations. Using examples related to lexical-semantic analysis, implicature, inference, hidden accusation, and argumentative manipulation, it outlines the boundaries of linguistic expertise. Drawing on selected provisions of the Tax Code, the paper discusses inferential problems that arise in the interpretation of legal norms. The study also considers the methodological potential of a linguo-logical approach that combines linguistic, pragmatic, and logical analysis.*

Keywords: *linguistic expertise, linguo-logical expertise, implicature, inference, argumentative analysis, legal interpretation, legal discourse.*

Kirish. Sud-lingvistik ekspertiza bugungi kunda yuridik ahamiyatga ega matnlarni tahlil qilishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu soha doirasida mualliflikni aniqlash, haqorat va tuhmat mazmunini baholash, terminlarning qo'llanishini izohlash hamda konfliktli matnlarni tavsiflash bilan bog'-